

Nevienlīdzība

POLITIKAS UZLABOŠANA AR MĒRĶI SAMAZINĀT NEVIENLĪDZĪBU LATVIJĀ

- ▶ Latvijā ir augsts ienākumu nevienlīdzības un nabadzības līmenis. Nodokļu un pārdales sistēma tikai daļēji novērš nevienlīdzību, kas rodas tirgus ienākumu dēļ.
- ▶ Ilgtermiņa bezdarbs un neadekvāta minimālā sociālā aizsardzība vairo nabadzību darbspējīgā vecuma iedzīvotāju vidū.
- ▶ Augsts nodokļu īpatsvars iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem šobrīd kavē sociālo iekļaušanu, stimulējot neoficiālo nodarbinātību un patieso algu slēpšanu no nodokļu iestādēm. Nesen apstiprinātā nodokļu reforma, kura stāsies spēkā 2018.-2020. gadā, risina šo problēmu, samazinot nodokļu slogu, tomēr vēl ir pārāgri vērtēt, kāda būs šīs nodokļu reformas ietekme uz pārdales sistēmu.
- ▶ Nabadzība ir jo īpaši izplatīta gados vecāku cilvēku vidū. Lai samazinātu nabadzību gados vecāku cilvēku vidū, būtu jāstiprina pensiju sistēmas progresivitāte un/vai jāpārskata noteikumi par minimālajām pensijām.

Kas ir galvenā problēma?

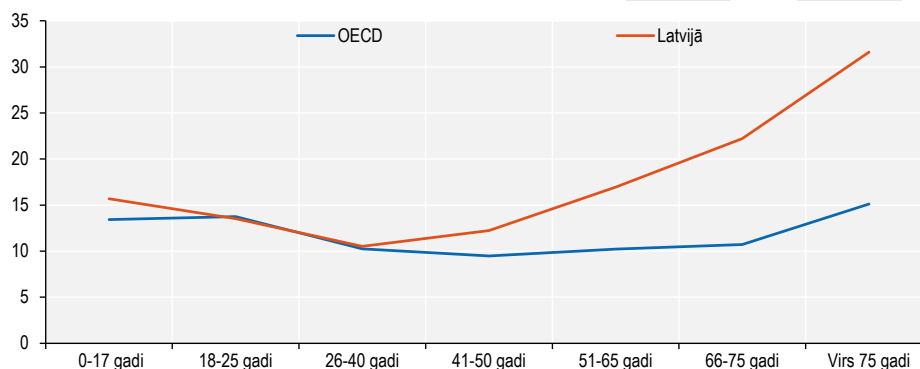
Ienākumu nevienlīdzība Latvijā, salīdzinot ar citām OECD valstīm, ir augsta. Džini koeficients, ko izsaka robežās starp 0 (vislielākā vienlīdzība) un 1 (vismazākā vienlīdzība), 2014. gadā bija 0,35, salīdzinot ar vidēji 0,32 OECD valstīs. Vidējie ienākumi tiem 20 % iedzīvotāju, kuru gūst vislielākos ienākumus, ir 6,4 reizes augstāki nekā tiem 20 %, kuri gūst vismazākos ienākumus, bet vidējais rādītājs OECD valstīs ir 5,4. Viena specifiska Latvijas īpašība, kas ir saistīta ar augsto nevienlīdzības līmeni, ir ļoti mazā vidussšķira.

Augsta ir arī nabadzības izplatība, jeb to cilvēku īpatsvars, kuru ienākumi ir vairāk nekā uz pusi mazāki par vidējo ienākumu līmeni, proti 16 %. Tas ir augstāks nekā jebkurā citā Eiropas OECD valstī un būtiski pārsniedz vidējo rādītāju OECD

valstīs, kas ir 12 %. Nabadzības izplatība ir ļoti augsta vecāka gadagājuma pieaugušo iedzīvotāju vidū: 27 % cilvēku vecumā virs 65 gadiem Latvijā ir nabadzīgi, salīdzinot ar vidēji 13 % OECD valstīs. Tas ir otrais augstākais rādītājs OECD valstu starpā. Nabadzības īpatsvars ir salīdzinoši augsts arī to darbspējīgā vecuma cilvēku vidū, kuriem nav darba, jo bezdarbnieku pabalsti pēc sešiem mēnešiem tiek samazināti uz pusi un pēc deviņiem mēnešiem tiek pārtraukti. Ģeogrāfiskā ziņā nabadzība ir koncentrēta valsts austrumu daļas lauku reģionos, kur ir augsts bezdarba līmenis. Liela nabadzība, kvalitatīvu mājokļu trūkums, vāja veselības pakalpojumu pieejamība, finanējuma pieejamības problēmas profesionālajai un augstākajai izglītībai ir savstarpēji saistīti faktori, kuri liecina par plaša spektra politikas reakcijas nepieciešamību. Pārdales sistēma Latvijā samazina

Nabadzība Latvijā ir augsta, jo īpaši gados vecāku cilvēku vidū

Relatīvais nabadzības īpatsvars atbilstoši vecuma grupai (procentos) 2015. gadā vai jaunākajā pieejamajā gadā

Piezīme. Nabadzības īpatsvars ir to cilvēku īpatsvars, kuru māsājniecības ienākumi ir vairāk nekā uz pusi mazāki par valsts iedzīvotāju vidējiem ienākumiem.
 Avots. OECD, Income Distribution Database (<http://oe.cd/idd>).

tirgus ienākumu radīto nabadzību un nevienlīdzību mazākā mērā nekā vairumā citu OECD valstu. Ienākuma nodoklis un naudas pārskaitījumi samazina tirgus ienākumu radīto nevienlīdzību darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju vidū līdz 19 %, salīdzinot ar vidēji 25 % OECD valstīs. Fiskālā pārdale samazina nabadzību darbaspējīgā vecuma pieaugušo iedzīvotāju vidū par 34 %, salīdzinot ar vidēji 44 % OECD valstīs. Nesen apstiprinātā nodokļu reforma, kura stāsies spēkā 2018.-2020. gadā, stiprinās progresivitāti un samazinās nodokļu slogu strādājošajiem ar zemiem ienākumiem. Piemēram, zemu ienākumu guvējiem bez apgādājamiem nodokļu sloga samazināsies no 40 % (viens no visaugstākajiem rādītājiem OECD) līdz 33 % (tuvu vidējam rādītājam OECD). No ienākumiem atkarīgi sociālie pabalsti ir zemi, salīdzinot ar citām valstīm, un šobrīd tiek izskatīti plāni, kā mainīt šo sistēmu. Tomēr sociālās drošības tīklu finansēšana joprojām būtu pašvaldību kompetencē, un vajākās pašvaldības varētu izjust piedienu ierobežot piekļuvi sociālajiem pabalstiem. Valdības plāni paaugstināt sociālos pabalstus ir pozitīvs solis pareizajā virzienā.

Latvija saskaras ar nodokļu ieņēmumu zaudējumiem plaši izplatītās “aploksņu algu” parādības dēļ, kad oficiāli reģistrēti darbinieki saņem (iespējams lielu) daļu samaksas neoficiāli. OECD aplēses liecina, ka Latvijā 28 % strādājošo slēpj vairāk nekā ceturto daļu savu ienākumu. Vēl viena neoficiāla parādība darba tirgū ir nepilnīga algu izmaksa, kas rodas nepaziņotu darba stundu vai neapmaksātu virsstundu dēļ.

Kādēļ Latvijai tas ir svarīgi?

Pārāk augsts nevienlīdzības līmenis kavē sociālo kohēziju un daudziem iedzīvotājiem var neļaut īstenot noteiktas iespējas. Turklāt nevienlīdzība var mazināt sabiedrības uzticību pārvaldes institūcijām. Kad labvēlīgs un nelabvēlīgs stāvoklis tiek pārmantots no paaudzes paaudzē, ar laiku nevienlīdzība pieaug.

Ļoti augsts nabadzības īpatsvars gados vecāku cilvēku vidū liek apšaubīt pensiju sistēmas piemērotību un sociālo ilgtspēju. Šobrīd fiskālā ilgtspēja tiek panākta galvenokārt ar automātisku pabalstu samazināšanu, kas gan vidējā termiņā, gan ilgtermiņā visticamāk palielinās nabadzību gados vecāku cilvēku vidū. Minimālās pensijas, salīdzinot ar citām valstīm, ir ļoti zemas. Nesen apstiprinātā nodokļu reforma paaugstinās neapliekamo minimumu pensionāriem, tomēr visnabadzīgākie no reformas negūs nekādu labumu, jo viņu pensijas netiek apliktas ar nodokļiem.

Šobrīd augstais nodokļu īpatsvars strādājošajiem, kuri saņem zemu atalgojumu, ir būtisks šķērslis nodarbinātības veicināšanai starp strādājošajiem ar zemu izglītības līmeni un samazina fiskālās sistēmas pārdales ietekmi uz nevienlīdzības samazināšanu. Nodokļu sloga samazināšana, kuru dažādām mājsaimniecību grupām paredz apstiprinātā reforma, ir solis pareizā virzienā, bet tās ietekme uz atsevišķām mājsaimniecību grupām (piemēram, ģimenēm ar zemiem ienākumiem un bērniem vai lielākām mājsaimniecībām ar vāju piesaisti darba tirgum) un vispārīgā ietekme uz pārdales sistēmu vēl ir jāizvērtē.

Darba tirgus neoficiālie aspekti grauj ekonomiku ar nelikumīgiem nodokļu atvieglojumiem un zaudētiem budžeta ieņēmumiem. Arī patieso algu un darba stundu slēpšana samazina darba ņēmēju sociālo aizsardzību, atņemot tiesības, kas ir atkarīgas no veiktajām sociālajām iemaksām. Patieso algu slēpšana ir jo īpaši graujoša pensiju iemaksas vēsturei, samazinot nākotnē paredzamās pensijas un paaugstinot nabadzības risku vecumdienās.

Kas politikas veidotājiem būtu jādara?

- ▶ Jāņem vērā nevienlīdzība kā viens no būtiskiem faktoriem politisko lēmumu pieņemšanas procesā, piemēram, sistemātiski izvērtējot fiskālās politikas pārdales mehānismu ietekmi uz ienākumiem, sagatavojot un izstrādājot lielas fiskālās reformas
- ▶ Jānodrošina, lai sociālie pārvedumi veicinātu nabadzības un nevienlīdzības samazināšanos, piemēram, turpinot uzlabot sociālo pabalstu pieejamību un ieviešot ienākumu nodokļa atvieglojumus strādājošajiem ar zemu atalgojumu.
- ▶ Jāapkaro neoficiālā nodarbinātība un patiesās algas slēpšana, uzlabojot oficiālās nodarbinātības priekšrocības, samazinot oficiālās nodarbinātības izmaksas un optimizējot nodokļu jomas likumu izpildes metodes.
- ▶ Jānodrošina lielākas dotācijas studentiem, kuri mācās profesionālajās skolās un nāk no ģimenēm ar zemiem ienākumiem.
- ▶ Tīklīdz ir panākts būtisks progress attiecībā uz neoficiālo nodarbinātību un patieso algu slēpšanu, jāturpina palielināt nodokļu sistēmas progresivitāte un jāstiprina tās pārdales efektivitāte.
- ▶ Jāstiprina pārdales elementi pensiju sistēmā, saglabājot stimulus pensijas kapitāla uzkrāšanai, piemēram, palielinot minimālās pensijas un nodrošinot, ka katrs nodarbinātības gads tiek atalgots ar pabalsta pieaugumu.

Papildinformācija

OECD (2016), *OECD Review of Labour Market and Social Policies: Latvia 2016*, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264250505-en>

OECD (2016), “Inequality Update - November 2016”. <https://www.oecd.org/social/OECD2016-Income-Inequality-Update.pdf>

OECD (2015), *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264235120-en>

OECD Centre for Opportunity and Equality, <http://www.oecd.org/inclusive-growth/inequality-and-opportunity/>